

стойність, рівність, довершеність вона займає перше місце в переліку лексичних значень, а в моносемантах *акуратність, духовність, лояльність, наполегливість, неупередженість, об'єктивність, родинність, унітарність* виступає єдиним конституюнтом їхньої семантичної структури.

Висновки дослідження. Провівши кількісний та якісний аналізи семного складу аксіономенів у сучасній українській мові, спостерігаємо, що 320 ГС у складі лексичних значень аксіономенів сучасної української мови передають риси характеру, внутрішній світ суб'єкта пізнання, відносини з іншими членами суспільства, фактичність, духовний стан, інституціональні чинники, форми буття.

Досліджувані одинадцять підмножин багатofункціональних, однофункціональних та ГС комбінованого характеру являють собою комплекси, на яких базується структура ціннісної картини світу українського народу.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні ціннісних парадигм англійського та французького мовних соціумів, досліджуючи багатозначну та моносемічну структуру аксіономенів.

Література:

1. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіологічних категорій / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: научно-методический сборник. – Вып. XXI. / отв. ред. В. А. Глушенко. – Славянск : СГПУ, 2011. – С. 74–82.
2. Сорока Т. В. Семантичні особливості аксіономенів із середнім ступенем полісемії (на матеріалі сучасної української мови) / Т. В. Сорока // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии : научно-методич. сб. / отв. ред. В. А. Глушенко; отв. за вып. В. М. Калинин. – Славянск : Предприниматель Маторин Б. И., 2012. – Вып. XXIII. – С. 106–111.
3. Сорока Т. В. Семантична структура багатозначних аксіономенів сучасної української мови / Т. В. Сорока // Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. А. Глушенка]. – Слов'янськ: ДДПУ, 2013. – Вип. 1. – С. 43–51.
4. Словник української мови – СУМ : у 11-ти т. / [І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11.

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

О. Г. Сошко,

Академія муніципального управління, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООМОРФНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті проаналізовано спільну та відмінну мотивацію формування фразеологічного значення та лінгвокультурні особливості образних порівнянь із зооморфним компонентом на позначення емоційних характеристик людини в українській, німецькій та англійській мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компаратив/образне порівняння, зооморфний компонент, семантична структура, структурно-семантичний аналіз.

В статье проанализирована общая и различная мотивация формирования фразеологического значения, а также лингвокультурные особенности образных сравнений с зооморфным компонентом, означающих эмоциональные характеристики человека в украинском, немецком и английском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компаратив/образное сравнение, зооморфный компонент, семантическая структура, структурно-семантический анализ.

The article is focused on the semantic peculiarities of comparative phraseological units with zoomorphic component denoting emotional characteristics in English, German and Ukrainian. Common and different motivations of comparative phraseological meaning formation and their respective linguocultural peculiarities are analysed.

Key words: comparative phraseological unit, phraseological simile, zoomorphic component, semantic structure, structural-semantic analysis.

Зооморфна компаративна фразеологія – це одна з найпоширеніших та стародавніх форм мовної номінації. Фразеологічний образ формується на основі уявлень людини про ту чи іншу тварину, причому назва тварини послідовно пов'язується як з об'єктом, що володіє певними властивостями, так і з його символічним значенням.

Проблеми фразеологічної семантики, а також питання структури і семантики компонента у складі компаративного фразеологізму, вивчалися вітчизняними мовознавцями на матеріалі різних мов [1; 4; 6; 8 та ін.].

Дана розвідка на матеріалі української, німецької й англійської мов досліджує образне порівняння із зооморфним компонентом у складі фразеологічних одиниць, які позначають емоційні характеристики людини.

Об'єктом нашого дослідження виступають українські, німецькі та англійські образні порівняння, які позначають емоційні риси людини та містять у своєму складі зооморфний компонент. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості цих одиниць.

Мета статті полягає у визначенні семантичних особливостей компаративних фразеологізмів із зооморфним компонентом на позначення емоційних рис людини та виявлення спільних та відмінних рис цих фразем у досліджуваних мовах.

Більшість компаративних зворотів, що позначають емоційні властивості, мають досить прозору структуру значення і є вмотивованими. Основою порівняння можуть виступати **зооморфні назви**. Внаслідок своєї міфологізації на ранніх стадіях розвитку людства, тварини протягом довгого часу слугували наочною парадигмою, відношення між елементами якої могли використовуватися в ролі певної моделі життя людського суспільства й природи взагалі. При цьому окремі елементи зооморфного коду мають постійно закріплені за ними смисли і набували здатність виступати класифікаторами, які умовно-символічно передають певну ситуацію або характеристику [5, с. 440–441]. Слід зазначити, що образи одних тварин часто входять до складу компаративних зворотів всіх досліджуваних мов, а інші зустрічаються рідше або на матеріалі окремої мови.

Зооморфізм укр. *собака* у складі цих зворотів виражає широкий спектр емоційних властивостей. Деякі з них вживаються в іронічному значенні: *відважений як пес за плотом* «про боягузливу людину» [ССНП, с. 113], *веселий як цуцик на прив'язі* «дуже сумний» [тж., с. 160], ірон. *любить як собака палицю (редьку, цибулю)* «уживається для повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не любити» [СФУМ, с. 674]. Значення деяких фразем обумовлюється поведінкою цієї тварини за певних обставин: *радіти мов собака, який зірвався з ціну* «дуже, нестримно» [тж., с. 673], *боятися як (мов) скаженого (скаженої) собаки* «дуже боятися» [СФУМ, с. 674].

У більшості німецьких фразеологічних зворотів відбувається деталізація різновидів собак за породою або за їх хазяїном – людиною певного роду діяльності, що відбивається на значенні фраземи в цілому. Так, нечуйна, безсердечна, бездушна людина характеризується фраземами: *j-d hat ein Gemüt wie ein Fleischerhund* [НУФС: 1, с. 256; НРФС, с. 211] (досл. «хто-н. має вдачу/душу як собака м'ясника»), *ein Gemüt haben wie ein Schlachthund* [НУФС (уп), с. 159] (досл. «вдачу/душу мати як у собаки різника худоби»). Порівняння із собакою рибалки породжує інші конотації: *wegsein wie Fischers Hund* 1. «бути дуже довго відсутнім»; 2. «тривалий час бути в пригніченому настрої» [тж., с. 61] (досл. «бути відсутнім як собака рибалки»). Для позначення певних емоційних властивостей у зворотах згадується така порода собак, як мопс. Через особливий вираз морди цієї тварини [Rö, с. 1049] порівняння з нею характеризує таку емоцію, як нудьга: *sich langweilen wie ein Mops* «дуже нудьгувати» [НУФС (уп), с. 121] (досл. «нудьгувати як мопс»); жвавий та веселий характер собаки породжує порівняння: *sich freuen wie ein Mops* «дуже радіти» [тж.] (досл. «радіти як мопс»), *wie der Mops im Paletot* «жвавий, бадьорий, веселий, життєрадісний, безтурботний» [тж.] (досл. «як мопс у пальто»). Останній вираз з'явився у 1870 році у вигляді жарти, що пародіює вірші в сімейній книзі для пам'ятних записів, які були дуже популярними на той час: *Lebe glücklich, lebe froh / Wie der Mops im Paletot!* [Rö, с. 1049] (досл. «живи щасливо, живи радісно, як мопс у пальто»).

Основою внутрішньої форми компаративу з компонентом-партоном *Hundeschnauze* «собача морда» виступає температурна характеристика, адже відомо, що у здорового собаки ніс завжди холодний: нім. *kalt (kühl, gleichgültig) wie eine Hundeschnauze* «холодний, бездушний, нечулий» [НУФС: 1, с. 355; НУФС(уп), с. 86] (досл. «холодний (прохолодний/байдужий) як собача морда»).

Внутрішню форму фраземи англ. *like (as pleased) as a dog with two tails* «дуже задоволений, у захваті» [БАРФС, с. 220] (досл. «задоволений як собака з двома хвостами») визначає гіперболізація поведінки цієї тварини, яка, коли бачить знайому людину, радісно крутить хвостом – у даному разі так швидко, що здається, що цих хвостів два.

Образні паралелі між собою та тваринним світом людина, свідомо чи мимовільно, проводила упродовж віків. Порівняння полохливої людини із зайцем є у письменника-сатирика Лукіана, який жив у II ст., тобто аж у часи античності [7, с. 101]. У своїй багатотомній праці «Життя тварин» Альфред Брем помітив приклад Вільдунгена (Oberforstmeister Ludwig von Wildungen (1754-1822)) про недругів зайця: *Menschen, Hunde, Wölfe, Züchse, / Katzen, Marder, Wiesel, Füchse, / Adler, Uhu, Raben, Krähen, / Jeder Habicht, den wir sehen, / Elstern auch nicht zu vergessen, / Alles, alles will ihn fressen* (цит. за [7, с. 132–133]). Актуалізація атрибутів «боязкий», «полохливий» у компаративах із «зайцем» відбувається у всіх порівнюваних мовах: укр. *трусується як заєць* «про дуже боягузливую людину» [ССНП, с. 58], *сміливий як заєць* [тж.], *жахається як заєць* [тж.], *боязкий як стріляний заєць* [тж.]; нім. *ein Herz haben wie ein Hase* «бути боязливим» [НУФС (уп), с. 76] (досл. «мати серце як у зайця»), *furchtsam wie ein Karnickel* «дуже боязливий, хто-н. трусується як заєць» [тж., с. 91] (досл. «боязливий/боягузливий як криль»); англ. *(as) timid as a hare* «т.с.» [БАРФС, с. 360], *(as) scared as a rabbit* «переляканий до смерті» [тж., с. 616].

Такі якості, як хоробрість, виражаються порівнянням із левом: англ. *(as) bold (brave) as a lion* «хоробрий як лев» [БАРФС, с. 463], а енергійність і темпераментність – із тваринами, які швидко переміщуються як горизонтально, так і вертикально: нім. *flink wie ein Eichhörnchen* [НУФС: 1, с. 330] (*Eichhörnchen* зоол. «білка»).

Як ми бачимо, компоненти-зооморфи у різних мовах можуть профілювати різні емоційні характеристики. Так, образ коня може позначати в українській фразеосистемі здоров'я і веселість: *здоров як кінь* «про здорового, веселого хлопця» [ССНП, с. 66], а у німецькій – чуливість: *nervös wie ein Rennpferd* «дуже полохливий, чуливий» [НУФС (уп), с. 146] (досл. «нервовий/дратівливий як скакун»). Компонент *kit* в англійській мові трапляється у складі порівнянь, що позначають знервованість або сум: *(as) nervous as a cat* «дуже знервований» [БАРФС, с. 134] (досл. «знервований як кіт»), розм. *(be, seem, run about) like a cat on hot bricks* «дуже знервований та стурбований» [LDEI, с. 49] (досл. «бути як кіт на розпеченій цеглі»), *(as) melancholy as a cat* «дуже сумний; що впав у відчай» [АУФС, с. 670] (досл. «меланхолійний як кіт»). Іронічна фразема укр. *несміливий як кіт коло сала* «дуже сміливий» [ССНП, с. 69] підкреслює особливості поведінки тварини щодо їжі.

Фразеологічні звороти австралійського походження містять компоненти-назви тварин, які трапляються тільки на Австралійському континенті. Пейоративне значення фраземи англо-австрал. розм. *(as) miserable as a bandicoot* «жалюгідний, нещасний» [БАРФС, с. 64] (досл. «нещасний як сумчастий пацюк») зумовлене, вірогідно, негативним ставленням власне до самої тварини, яка є шкідником. Іншу конотацію має фразема англо-австрал. розм. *(as) happy as a possum up a gum-tree* «безмежно щасливий; на сьомому небі» [тж., с. 596] (досл. «щасливий як опосум на евкаліпті»), внутрішню форму якої визначає передача уявного настрою тварини, що знаходиться у своєму природному середовищі.

В ролі інших зооморфних компонентів у фразеологічних зворотах використовуються:

Компоненти-орнітоніми. Гіперонім «пташка» символізує жвавість, веселість, безтурботність (пор.: О.С. Пушкін *Птичка божия не знает / Ни заботы, ни труда; / Хлопотливо не сеивает / Долговечного гнезда* (поема «Цыганы», 1824); у біблійному тексті: *Спогляньте на птаство небесне, що не сіють і не жнуть, ані збирають у клуню; от же Отець ваш небесний годувє їх.* (Матей 6, 26)); це визначає загальну позитивну конотованість відповідних порівнянь як із гіперонімом, так і з деякими гіпонімами: укр. *весела як пташка* «про веселу, жваву дівчину» [ССНП, с. 123], *веселий як горобець* «про веселу, жваву людину» [тж., с. 39]; нім. *sich freuen wie ein Schneekönig/Schneesieber* «не тямити себе від радощів» [НУФС (уп), с. 161] (досл. «радіти як кропивник»); англ. *(as) blithe as a bird* «дуже веселий, безтурботний» [АУФС, с. 145] (досл. «веселий як пташка»), *(as) cheerful (happy/gay) as a lark* [БАРФС, с. 437; АУФС, с. 211] (досл. «веселий/щасливий як жайворонок»). Значення змінюється, коли птах опиняється під дощем. Загальновідомо, що у мокру погоду пір'я намокає і пташка почувається незатишно і виглядає непривабливо, що й зумовлює негативне значення порівнянь: укр. *дрижить як мокра курця* «про перелякану людину» [ССНП, с. 79], *надувся як квочка в дощ* «про невдоволену, сердиту людину» [тж., с. 65], *як ворона обмочена* «про сумну, пригнічену людину» [тж., с. 32], *як мокре курча* «т.с.» [тж., с. 80]; нім. *traurig wie ein Huhn im Regen* «бути у пригніченому настої» [НУФС (уп), с. 83] (досл. «сумний/жалюгідний як курка у дощ»).

Узагалі ж різні види птахів можуть символізувати різні емоційні характеристики. Компонент укр. *сич*/англ. *owl* вживається у компаративах на позначення таких якостей, як невдоволеність, сердитість, передаючи їх і безвідносно до погоди: укр. *як (мов, ніби) сич* зі сл. «надутися», «надутий» і т. ін., 1. «дуже, надзвичайно»; 2. зі сл. «ходити», «бути» і т. ін., «невеселий, похмурий» [СФУМ, с. 649], *надувся (насуписья, насупописья) як сич* «про невдоволену, сердиту людину» [ССНП, с. 136]; англ. *(as) grave as an owl* «похмурий, насуплений, дивиться як сич» [БАРФС, с. 557]. *Cockerel* «півень» символізує відчайдушну сміливість, нерозважливу хоробрість: англ. *(as) game as a cockerel* [тж., с. 159] (досл. «сміливий, як півень»), що, вірогідно, пов'язано із розведенням цих птахів та їх використанням як бійцівських.

Компоненти-ентомоніми. У слов'янській міфології комахи – це хтонічні тварини, які сприймаються як нечисть (крім бджоли й сонечка), та, подібно до гадів, потребують ритуального вигнання. Вважалося, що комахи, як і гади, мають дия-

вольську природу – диявол створив мух, ос, шершнів, джмелів. За українськими народними віруваннями, мошки, комари, мухи виникли з попелу; згідно з південнослов'янськими легендами, блохи, мухи та комари пішли від іскр, що виникли від зміїного удару хвостом по вугіллю [3].

Українські фразеологічні звороти з компонентом-ентомонімом мають переважно негативну конотацію: ірон. *як (мов, ніби) сонна муха* «млявий, інертний, байдужий і т. ін.» [СФУМ, с. 413], *як (мов, наче) оса* 1. «сердитий, роздратований і т. ін.»; 2. зі сл. *лізти, вцепитися, роїтися* і т. ін. «в'їдливо, невідступно (переслідувати, дошкуляти, набридати і т. ін. кому-небудь)» [Тж., с. 469], а фразема з компонентом нім. *Maikäfer* «хрущ» має цілком позитивне забарвлення: *vergnügt wie ein Maikäfer* «у веселому настрої, дуже радісний» [НУФС (уп), с. 114] (досл. «веселий/радісний як хрущ»).

В англійській фразеології із ряду комах веселість та життєрадісність уособлює cricket/grig «цвіркун/коник»: розм., достатньо заст. *(as) merry (chirpy, lively) as a cricket* «дуже щасливий, веселий, життєрадісний, повний життя» [БАРФС, с. 185, 499; АУФС, с. 211; LDEI, с. 217], *(as) lively (merry) as a grig* «т.с.» (звідси зворот *a merry grig* «весела людина») [БАРФС, с. 333].

Назви риб і холонокровних тварин. Порівняння із рибою та жабою, внаслідок того, що вони є холонокровними істотами, актуалізує семи «нечутливість», «холодність» у їх проекції на афективно-емоційну сферу: нім. *j-d ist kalt wie ein Fisch* «хто-н. холодний як риба, нечутливий» [НУФС: 1, с. 213; НУФС(уп), с. 61], *kalt wie ein Frosch* «нечутлива; статево холодна» [НУФС (уп), с. 63] (досл. «холодна як жаба»). Крім того, риба, що перебуває у власному середовищі, може символізувати здоров'я і щастя (задоволення) [3]: нім. *glücklich wie ein Fisch im Wasser* «повністю щасливий» [Rö, с. 449] (досл. «щасливий як риба у воді»). *Pochуватися як риба у воді* означає відчувати повний комфорт.

Порівняння із вугром (нім. *zittern wie ein Aal* «бути полохливим» [НУФС (уп), с. 13] (досл. «тремтіти як вугор»)), можливо, обумовлене поведінкою цієї риби у природі: вугор активний тільки вночі, а вдень ховається в природних укриттях або занурюється у мул [2].

Підставу для виникнення фразеологізмів із компонентом *Stint* «корюшка» надав німецький проповідник Фрідріх Вільгельм Август Шмідт, який в 1795 році у своєму вірші згадав цю маленьку рибку: *Vom Störche bis zum Spatz sich freut, / Vom Karpfen bis zum Stint!* [Rö, с. 1559] (досл. «від лелеки до горобця радіють, від карпа до корюшки»). Таким чином, компаративні звороти з цим компонентом позначають радість і веселість: *vergnügt wie ein Stint* «дуже задоволений» [НУФС (уп), с. 174] (досл. «веселий/радісний як корюшка»), *sich freuen wie ein Stint* «т.с.» [Тж.] (досл. «радіти як корюшка»).

Отже, аналіз фразеологічних компаративних образів, які формуються за допомогою зоонімів, продемонстрував як універсальність структурно-семантичних моделей образних порівнянь на позначення емоційних рис людини, так і їх національну специфіку у кожній із досліджуваних мов.

Перспективним у даному напрямку є розгляд інших продуктивних семантичних моделей компаративних фразеологізмів на позначення емоційних характеристик людини, а також подальше визначення їх універсальних або диференційних рис та етнокультурної специфіки.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Компаративні фразеологізми. Методичні розробки з курсу загального мовознавства. – К. : Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького, 1976. – 27 с.
2. Вікіпедія, вільна енциклопедія – Вікімедіа Україна, 2009 [Електронний ресурс]: – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>
3. Краткая энциклопедия символов – Peter Greif's Simbolarium, 2011, [Електронний ресурс]: – Режим доступу : www.simbolarium.ru
4. Мізін К.І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 19 с.
5. Мифы народов мира. Энциклопедия. (В 2 томах) / Гл. ред. С. А. Токарев. – 2-е изд. – М. : «Советская Энциклопедия», 1987 – 1988. – Т. 1: А – К. – 1987. – 674 с.
6. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2001. – 19 с.
7. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. – К. : Рад. школа, 1988. – 279 с.
8. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2008. – 22 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

АУФС – Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.

БАРФС – Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М. : Живой язык, 2005. – 944 с.

НРФС – Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : «Русский язык», 1975. – 656 с.

НУФС – Німецько-український фразеологічний словник / Уклали В. І. Гаврись, О.П. Пророченко. – В 2 т. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с., Т. 2. – 384 с.

НУФС(уп) – Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / [уклад. К. І. Мізін]. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с.

ССНП – Словник стійких народних порівнянь / [уклад. О. С. Юрченко, А.О. Івченко]. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.

LDEI – Longman Dictionary of English Idioms. – London : Longman Group UK Limited, 1996. – 387.

Rö – Röhrich, Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3 Bd. / Lutz Röhrich. – Freiburg, Basel, Wien : Herder, 2003. – 1910 S.